

УДК [371.3:811.1]–055.2

Дар'я Ревіна

ФЕНОМЕН МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

На основі аналізу педагогічної та історико-педагогічної літератури розглядаються питання, пов'язані із визначенням поняття «міжкультурна комунікація» та запровадження курсів іноземних мов у контексті розвитку педагогічної освіти в українських школах, починаючи з часів Київської Русі. Автор характеризує доцільність та значенням володіння іноземними мовами в історичному аспекті та в сучасній Україні.

Ключові слова: *міжкультурна комунікація, полі- та білінгвізм, іношомовна освіта, класичні мови, сучасні європейські мови, братська школа, гімназія.*

В сучасних умовах глобалізації економіки, інтеграції політичного, культурного і господарського життя, зростає зміцнення зв'язків між країнами у різних галузях. Щоб бути висококваліфікованим фахівцем, окрім глибоких професійних знань, також необхідно володіти іноземними мовами. Тому в останні роки система навчання іноземних мов піддається модернізації. Проте ґрунтовна позитивна перебудова стане можливою лише за умови вивчення здобутків минулого в цій царині. У зв'язку із цим, дослідження історії навчання іноземних мов у закладах освіти України набуває актуальності.

Питання становлення та розвитку національної системи освіти досліджуються в працях В. Вихрущ, Л. Вовк, О. Глузман, М. Євтух, С. Золотухіні, Д. Коржова, В. Майбороди, О. Сухомлинської та ін. Окремі аспекти вивчення історії навчання іноземних мов у національній системі освіти знаходились у полі зору Антонюк Г., Борисової Н., Долапчі А., Мисечко О., Мусійчук С., Семенцової Ю. та ін. Різні аспекти міжкультурної комунікації досліджуються Застровським О. А., Кобзар Н., Космедою Т., Осиповим П., Пасик Л.А., Паславською А., Шехавцовою С. та іншими. Проте серед існуючих праць бракує спеціального дослідження проблеми міжкультурної комунікації у контексті розвитку педагогічної освіти.

Метою даної статті є характеристика розвитку феномену міжкультурної комунікації в контексті розвитку педагогічної освіти.

Міжкультурна комунікація, як відомо, – це особливий вид комунікації, що дає можливість спілкування представникам різних культур. Потреба у спілкуванні між представниками різних народностей та

культур сягає корінням ще античного світу, проте саме поняття та термін «міжкультурна комунікація» є відносно молодим. Ймовірно, датою народження міжкультурної комунікації як академічної дисципліни варто вважати 1954 рік, коли вийшла у світ книга Є. Хола і Д. Трагера «Culture as communication» («Культура як комунікація»), в якій автори вперше запропонували для широкого вжитку термін «міжкультурна комунікація» [1].

Дослідники по-різному визначають поняття «міжкультурна комунікація», оскільки вже комунікація і культура мають неоднозначні тлумачення. Очевидно, міжкультурна комунікація охоплює все коло явищ, що мають певне відношення до зіставлення та взаємодії культур, а також їх носіїв. До міжкультурної комунікації, передусім, відносять різні ступені природного та штучного полі- та білінгвізму, а також усі види, форми та жанри перекладу.

Володіння іноземними мовами завжди вважалось ознакою високого розвитку культури. Хоча у домонгольський період на території України-Русі активно розвивалась іншомовна освіта, як наслідок поширення християнства та входження в освітній простір Київської Русі навчання грецької мови, все ж масового характеру навчання іноземних мов не було.

Київська Русь із давніх часів мала дипломатичні відносини з іншими країнами. У цих умовах володіння іноземними мовами ставало обов'язковим. Знаходячись у центрі торгових шляхів, Київська Русь була контактною зоною між Арабським Сходом та Західною Європою, підтримувала широкі торговельні зв'язки із багатьма країнами світу, сприяла значній активізації світової торгівлі. Різноманітні політичні, культурні зв'язки мала Русь із Візантією, тому грецька мова – мова релігії, науки та ділових стосунків – була відома серед руських людей. Підтримувались зв'язки зі слов'янськими країнами – Болгарією, Чехією, Польщею, а також з Угорщиною, Німеччиною, Францією, Англією, Норвегією, Швецією тощо. З київськими князями підтримували родинні стосунки правлячі кола більшості європейських країн, що особливо прагнули поріднитися з великими князями могутньої Русі. Високий рівень економіки, культури, вдала дипломатична діяльність на міжнародній арені, підкріплювана силою зброї у боротьбі проти іноземних загарбників, широке використання здобутків світової цивілізації висунули Русь на провідні позиції у Європі та принесли їй глибоку пошану найрозвиненіших країн тогочасного світу. Усі ці чинники сприяли широкому вжитку іноземних мов дипломатами, купцями, духовенством, а також активізації та розвитку іншомовної освіти.

Через брак кваліфікованих викладачів та спеціалізованих шкіл для вивчення європейських мов – латинської (міжнародної мови), німецької, шведської, польської, французької, італійської, та східних мов – татарської, турецької, персидської та ін. спочатку запрошували викладати іноземців, що з тієї чи іншої причини знаходились у державі. Проте таке навчання

було важко вважати якісним.

Як відзначають науковці О. Воєвода та М. Карамзін [2; 3] цар Іван Грозний (р.п.: 1533–1584) планував створити у Москві училище для викладання латинської та німецької мови, а у 1598 році Борис Годунов мав на меті створити школи та університети для здобуття іншомовної освіти. Хоча на жаль, ці прагнення не стали остаточно реалізованими. Однак, Борису Годунову вдалося відправити 18 хлопців закордон, аби вони вивчали там іноземні мови.

Першою спеціалізованою школою для вивчення іноземних мов вважають відкриту наприкінці XVI ст. школу при лютеранській церкві у Москві. Друга подібна школа відкрилась у Москві при офіцерській спільноті. У ній навчали усі верстви населення не тільки латинській та німецькій мовам, а й письму, личбі та Закону Божому. Учні, що з успіхом закінчили в ній курс навчання могли працювати у Посольському наказі, що мав справи з іноземними державами.

Українські братські школи, навчальні заклади України XVI–XVIII ст., сприяли активному розповсюдженню навчання іноземних мов, зокрема за допомогою друкування підручників для вивчення мов. У ході дослідження встановлено, що провідне місце серед навчальних предметів братських шкіл належало вивченню мов, у тому числі й класичних. Спочатку братські школи мали характер греко-слов'янських із слов'янською мовою викладання. Друге за значенням місце займала грецька мова, що поряд із слов'янською використовувалась при вивченні діалектики та риторики. Вивчались також тодішня руська (українська), латинська і польська мови. Проте до латини у зазначений час ставились досить скептично, оскільки її пов'язували із католицизмом, на відміну від грецької, що означала культурне збереження української нації.

Особливістю вивчення мов в українських братських школах було паралельне навчання грецької та слов'янської мов. Паралельно цьома мовами здійснювалось читання текстів, перевірка розуміння прочитаного та розбір граматичних одиниць. Пізніше усі братські школи наблизились організацією навчання до єзуїтських шкіл з латинською головною мовою.

У роки царювання Петра I, Росія встановлювала тісні зв'язки з європейськими державами. були проведені великі реформи, спрямовані на подолання відсталості Росії від передових країн Заходу. Ці перетворення торкнулися усіх сфер суспільного життя. Навчання іноземних мов все більше набувало популярності, адже з'явилась потреба в людях, що були обізнані у мовах. Ще на початку XVIII ст. у Москві та Санкт-Петербурзі засновувались так звані «розмовні», «німецькі» або «латинські» школи, що були спрямовані виключно на вивчення іноземних мов. Дані школи утримувались переважно за рахунок держави та знаходились під керівництвом іноземних осіб; до викладання запрошувались також іноземці. У школах викладались латинська, французька, німецька, шведська, італійська мови [4, с. 33]. Відповідно до вимог часу, Київська

академія за ініціативою проректора Рафаїла Заборовського (1676–1747 рр.) з 1738 р. ввела до навчального курсу німецьку мову, а з 1753 р. – французьку. В цей же час студенти Академії починають вивчати старослов'янську мову, що пояснювалось необхідністю дослідження християнських першоджерел із метою дальшого вдосконалення богословського курсу [5, с. 81]. Курс навчання нових європейських мов складав два-три роки та користувався неабиякою популярністю серед студентів.

Достеменно відомо, що видатні українські науковці володіли декількома мовами. Так, видатний філософ-просвітител, гуманіст, поет та педагог Г. С. Сковорода (1722–1794 рр.) ґрунтовно оволодів старослов'янською, книжною українською, латинською, польською, грецькою, німецькою та старослов'янською мовами. Український педагог, літератор та організатор народного шкільництва О. В. Духнович (1803–1865 рр.), окрім російської, володів латинською, грецькою, старослов'янською, німецькою, угорською, польською, словацькою та чеською мовами. Славетний учений і педагог, професор, член-кореспондент Російської Академії наук М. І. Пирогов (1810–1881 рр.), у 1832 р. захистив дисертацію латинською мовою. Відомий український письменник, поет, просвітител, освітній діяч та педагог-публіцист І. Я. Франко (1856–1916 рр.) є автором майже десяти тисяч творів, написаних українською, російською, польською, чеською та німецькою мовами.

Аналіз історико-педагогічної літератури свідчить, що у гімназіях ХІХ – початку ХХ ст., одним із пріоритетних напрямків навчання були іноземні мови – класичні та європейські. Навчання латинської мови відводилось 16 уроків. У І класі вивчали граматику, у ІІ-му читали легших прозаїчних письменників та у ІІІ-му – поетів. У ІІ класі 1 година присвячувалась перекладам з російської мови на латинську, а у ІІІ-му – на складання латинських віршів. Щодо нових мов – німецької та французької, на їх вивчення виділялось по 16 уроків у всіх 4-х класах. У І класі вивчали граматику, у ІІ-му робили переклади з мов, у ІІІ-му переклади вітчизняною мовою і у ІV-му – читання поетів і віршування. У жіночих середніх навчальних закладах також відбувалось вивчення іноземних мов, проте навчальні програми дещо відрізнялись від чоловічих у плані скорочення годин та відношення зазначених курсів до необов'язкових та за додаткову плату [6, с. 15].

Вивчення іноземної мови в сучасному світі – це один із найважливіших складових моментів успішної людини. Знання хоча б однієї іноземної мови розширює кругозір, дозволяє пізнати культуру та звичаї іншого народу, поринути у світ загадкового і незбагненого, це можливість спілкування з людьми з іншим світоглядом і ментальністю. Володіння іноземними мовами дають додаткові знання, бо це є можливістю зануритись до неосяжної світової скарбниці науки та техніки.

Сучасний фахівець повинен регулярно читати літературу з тематики, що цікавить його, не лише на рідній, але й на іноземній мові, щоб бути у світлі останніх досягнень. Вивчення мов плідно впливає на інтелектуальні параметри людини, оскільки завдяки цьому у людей покращується пам'ять, увага та уміння зосереджуватись на своїй думці.

Сьогодні всі школярі України обов'язково вивчають іноземні мови – англійську, німецьку, французьку чи іспанську. Згідно із новим Державним стандартом початкової загальної освіти, іноземну мову учні вивчають із 1-го класу, інтенсивність занять становить три години на тиждень для звичайних шкіл та п'ять годин на тиждень для спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням мови.

Міністерство освіти та науки, молоді і спорту у повному обсязі здійснює роботу щодо впровадження Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин відповідно до Закону України «Про ратифікацію Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин». Згідно з переліком національних меншин України, учні деяких шкіл, які проживають у певній місцевості, де використовується та чи інша мова меншин, можуть вивчати їх за своїм бажанням, зокрема:

1. білоруську – у культурно-освітніх центрах (Автономна Республіка Крим, Львівська, Одеська області);
2. болгарську – у навчальних закладах Автономної Республіки Крим, Запорізької, Київської, Кіровоградської, Миколаївської, Одеської областей та міста Києва;
3. гагаузьку, молдовську – у навчальних закладах Одеської області;
4. грецьку – у навчальних закладах Автономної Республіки Крим, Донецької, Одеської, Херсонської областей та міст Києва і Севастополя;
5. іврит – у навчальних закладах Автономної Республіки Крим, Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Одеської, Харківської, Чернівецької областей та міста Києва, а також у культурно-освітніх центрах;
6. ідиш – у навчальних закладах Київської області, а також у культурно-освітніх центрах;
7. кримськотатарську – у навчальних закладах Автономної Республіки Крим, Херсонської області та міста Севастополя;
8. німецьку, російську – у навчальних закладах всіх адміністративно-територіальних одиниць;
9. польську – у навчальних закладах Вінницької, Волинської, Донецької, Житомирської, Івано-Франківської, Київської, Кіровоградської, Луганської, Львівської, Одеської, Рівненської, Тернопільської, Херсонської, Хмельницької, Чернігівської, Чернівецької областей та, а також у культурно-освітніх центрах;
10. румунську – у навчальних закладах Закарпатської та Чернівецької областей;
11. словацьку, угорську – у навчальних закладах Закарпатської

області [7].

Основне призначення іноземної мови як предметної галузі шкільного навчання – сприяти в оволодінні учнями уміннями і навичками спілкуватися в усній і писемній формах відповідно до мотивів, цілей і соціальних норм мовленнєвої поведінки у типових сферах і ситуаціях. Саме середня школа є тим навчальним закладом, де формуються базові механізми іншомовного спілкування, які у майбутньому випускники зможуть розвивати і удосконалювати відповідно до власних потреб. У школі здійснюється розвиток комунікативної культури та соціокультурної освіченості школярів, що дозволяє їм бути рівноправними партнерами міжкультурного спілкування іноземною мовою у побутовій, культурній та навчально-професійній сферах.

Отже, аналіз історико-педагогічної літератури дозволив стверджувати, що іншомовна освіта сприяє розвитку комунікативної культури та соціокультурної освіченості школярів, що дозволяє їм бути рівноправними партнерами міжкультурної комунікації. Історія вивчення іноземних мов в Україні сягає корінням ще епохи Київської Русі, проте лише відносно вузьке коло людей мало доступ до володіння мовами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Застровський О. А. Поняття міжкультурної комунікації та порівняльна характеристика німецької та української культур (на матеріалі німецької мови) / О. А. Застровський, Л. А. Пасик // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Розділ III. Етнолінгвістика. Лінгвокультурологія. Міжкультурна комунікація. – 2010. – № 7. – С. 191–195.
2. Воевода Е. Распространение иностранных языков в Московском государстве в XIV–XVI веках / Е. Воевода // Вестник Московского государственного областного университета. Серия «Педагогика». – 2009. – № 2. – С. 16–21.
3. Карамзин Н. История государства Российского / Н. Карамзин. – Ростов н/Д. : Феникс, 1997. – Т. 9. – 338 с.
4. Долапчі А. Ю. Теорія і практика навчання іноземних мов як складова змісту гімназичної освіти другої половини XIX – початку XX століття : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01/ Долапчі Анастасія Юріївна. – Х., 2008. – 233 с.
5. Хижняк З. Киево-Могилянская академия / З. Хижняк. – К. : Вища школа. – 1988. – 264 с.
6. Педагогическая энциклопедия. Том 2 (ж – м). – М. : 1965. – 912 с.
7. Здійснення мовної політики в освіті, навчання мовами національних меншин України та вивчення цих мов / Режим доступу : http://nauka.in.ua/news/education/article_detail/5962.